

27.43x36.19	1/3	14	עמוד	קטן	02/12/2022	84050272-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790						

מייסדי הציונות

ראשי הציונות ובוני הארץ היו דתיים ומחוברים לתורה ולמצוות הרבה יותר ממה שנהוג לחשוב: 'סודות הציונות' חוגג 100 טורים בטור מיוחד עם כל מייסדי הציונות שנזכרו במדור בשנתיים האחרונות. **טור שאסור לפספס**

משה נחמני

תאודור הרצל בקונגרס הציוני הראשון - 1897.8.25 החי" וייסד את סניף המזרחי בירושלים.

מי הקים את פתח תקווה?

לפני כשנתיים פתחנו את מדור 'סודות הציונות' כדי לברר מהם היסודות ההיסטוריים של שיבת העם היהודי לארצו ושל תקומת מדינתו. שבוע אחר שבוע, לאורך 100 טורים, חשפנו את הרבדים העמוקים של הקודש שבתנועת התחייה, שפעמים רבות הוסתרו בכוונה. למדנו על פרשיות ועל דמויות שאינן נזכרות באנציקלופדיות רשמיות ולא בוויקיפדיה, ולא במקרה. התחלנו בסיפורה של פתח תקווה, אם המושבות, שגבורתם ועקשנותם של מייסדיה היו למופת בקרב כל שדרות העם. הציבור הכללי רואה בפתח תקווה מיתוס עברי של גיבורים שמפציעים מאיש-ש נושאים חרב באבנט, נחושים ליישב את הביצות. אין זכר לתורה ולאמונה, ללהט המשיחי שנמסך ברוחם. מנגד רואים החרדים באיכרי פתח תקווה חרדים בצלמם ובדמותם, אברכים שבסך הכול חפצו לקיים מצוות התלויות בארץ. נגד שתי גישות מנוגדות אלה למדנו כאן שמיסדי פתח תקווה שילבו תורה וגאולה. ראינו שלמרבה ההפתעה כלל סמל המתיישבים איור של שני לוחות הברית ובתוכם המילים 'תורה ועבודה', בדיוק כמו הסמל של תנועת בני עקיבא. הם אכן היו חרדים גמורים במובן זה שהקפידו על קלה כחמורה, ועם זאת הם ממש לא היו חרדים במובן המקובל כיום מבחינת השקפת עולמם. ר' זרח ברנט היה תלמיד חכם מובהק וגם ציוני רשמי ומעשי. את רעיון יישוב הארץ הוא ירש מרבו הרב חיים קרויזר, שחשפנו מעט את דמותו העלומה. בצוואתו הורה ברנט לצאצאיו לשלוח את בניהם רק לחינוך דתי. ר' דוד גוטמן שימש הנציג הארץ-ישראלי של הוועד הפועל של מרכז חובבי ציון, ומלבד ייסוד פתח תקווה השתתף גם בבניית ירושלים החדשה. ר' יהושע שטמפפר היה גם הוא ציוני רשמי, ועל כך נרחיב עוד בעתיד. הוא היה מנהל המושבה פתח תקווה, ובדקות הפנויות שהיו לו הזדרז לפתוח גמרא וללמוד. ר' יואל משה סלומון נולד ביישוב הישן למשפחה מיוחסת, התגדל בתורה ביישוב ירושלים ונועד לגדולות בתחום הרבנות, אך העדיף להתמסר לעבודה מעשית למען תחיית העם והארץ, ואף עווד אברכים להתפרנס מיגיע כפיהם. מי שתמך ממונית במושבה בתקופות הקשות היה תלמיד חכם ששמו ר' קלמן יוסוצקי, יור' חובבי ציון, שכונה "מלך התה". הוא היה תלמידו של רבי ישראל סלנט וחניך מובהק של תנועת המוסר.

למדנו כאן שמיסדי פתח תקווה שילבו תורה וגאולה. ראינו שלמרבה ההפתעה כלל סמל המתיישבים איור של שני לוחות הברית ובתוכם המילים 'תורה ועבודה', בדיוק כמו הסמל של תנועת בני עקיבא

חזון מדינת היהודים

אחד מהמצטרפים למייסדים הראשונים של פתח תקווה, שתרם רבות להקמתה, היה הרב עקיבא יוסף שלזינגר, בעל 'לב העברי'. צאצאיו הקנאים של הרב הקפידו להעלים את הערצתו להרצל ואת יחסו האוהד לספר 'מדינת היהודים'.

בנימין זאב הרצל עצמו לא היה אתאיסט ולא מתבולל, כפי שדאגו לצירו כמה חוקרים חילוניים וחרדים, אלא יהודי שורשי בעל זיקה חמה למסורת ישראל, שגדל על ברכי סבו הגבאי ר' שמעון הרצל. הרצל נקרא בפי יהודי דורו "מתתיהו", תרגום של תאודור, וכינוהו "מכבי דורנו". ואכן, הוא קיבל השראה מהמכבים, ובייחוד ממתתיהו, לוחם חירות ישראל, ואיור ענקי של דמותו בצבעי שמן היה תלוי בסלון ביתו של הרצל.

בקונגרס הציוני הראשון (תרנ"ז) השתתפו גם תלמידי חכמים, ובהם הרב אהרן מרקוס, הרב בנימין זאב רייך, הרב מרדכי אהרנרטיץ, ר' יהושע פרבשטיין, ר' יהודה ליב ברגר ועוד. בתפקידו כעיתונאי סיקר נחום סוקולוב את הקונגרס הציוני. לאחר פטירת הרצל נכנס סוקולוב בהדרגה לשורות ההנהגה של התנועה הציונית, ובשנת תרפ"א התמנה ליו"ר התנועה. משחר נעוריו שמר על המסורת, וגם בימיו העמוסים השתדל לפתוח כל בוקר בלימוד גמרא. באחד מנאומו הזכיר מפני "סכנת עם הארצות. עוד לא קם אויב מסוכן כזה. צריך להכריח את האנשים ללמוד תורה".

בשלב מסוים התאגדו הציונים החרדים והקימו את תנועת המזרחי. במייסדים היו ר' זאב יעבץ ור' אברהם יעקב סלוצקי הי"ד, שהגה את השם 'המזרחי'. גם הרב אליהו קלצקי, לימים רבה של העדה החרדית, תמך בתנועת המזרחי, השתתף בכינוסיה הראשונים ואף הספיד את הרצל. בנו של החפץ חיים, הרב ליב פופקא, היה פעיל בולט באגודת הסתרים נצח ישראל שבישיבת וולוז'ין, שפעלה למען העלייה ארצה ולמען יישוב הארץ. בערוב ימיו השתתף בכינוסי המזרחי. הרב יצחק צבי ריבלין נודע ביישיבת וולוז'ין כעילוי מופלג, כונה "הש"ס

ר' משה מונטיפיורי

כל האישים הדגולים הללו לא היו חברים רשמית בתנועה ציונית-דתית ואף לא השתייכו למגזר מסוים. הסיבה פשוטה: באותם ימים עדיין לא היה דבר כזה. אך הם היו ראי שמיים ושומרי מצוות, ומתוך אמונתם ניגשו לרעיונות יישוב הארץ. מקצתם היו באופן רשמי חובבי ציון או ציונים וראו בחיוב את שיתוף הפעולה גם עם גורמים חילוניים למען תחיית האומה.

השפעת הרב קוק

צעיר חרדי-לאומי ששמו ברוך ליבוביץ עלה ארצה כבחור ישיבה, ומכיוון שרצה ללמוד מקצועות חול לא מצא ברירה מלבד להיכנס לגימנסיה הרצליה למרות רוח הכפירה ששררה בה. לימים התמנה ברוך, שעברת את שם משפחתו לבן יהודה, למנהל הגימנסיה. הראי"ה קוק עלה ארצה בכ"ח באייר תרס"ד, וחזונו: לעורר את הקודש שבחול, את בחינת ירושלים הטמונה בציונות המדינית והיישובית. הרב הבין שמוכרחים להקים בהקדם מוסדות חלופיים שבהם ילמדו לימודי חול על טהרת הקודש, ופעל במרץ לשם כך.

בין היתר הקים הרב ישיבה חדשנית ביפו, הישיבה הלאומית הראשונה בארץ, שבה למדו תורת ארץ ישראל עם מקצועות חול. ברבות הימים אבד כמעט לחלוטין זכרה של הישיבה. עשרות הבחורים שלמדו בה לא דאגו לספר עליה. זכיתי ב"ה להיות הראשון שחקר את תולדותיה. התברר כי אחד מהעוזרים בהקמתה, שלימד בה מתמטיקה, היה הרב שם טוב גפן. בתלמידי הישיבה היה ר' אשר ריבלין, עילוי ירושלמי, מורה דגול שהעביר את אהבת התורה לדור הבא של החינוך הדתי-לאומי והכללי וגם ייסד את תנועת הצופים הדתיים.

מראשי הלוחמים היה ר' דוד רזיאל, בוגר ישיבת מרכז הרב, מייסדי האצ"ל ומפקדו הנערץ והמשפיע ביותר. הוא חיבר את הספר העברי הראשון על השימוש באקדח. הרעיון הציוני במשפחת רזיאל נבע מאמירת תיקון חצות ומשאיפה להקים את בית המקדש

תלמיד אחר, ר' הלל פרלמן, "העילוי מירושלים", נודע לימים כגאון עולמי ומסתורי ששמו מר שושני. בישיבה זו עסקו התלמידים גם בלימוד מלאכה בבית המלאכה שייסד הרב במתחם שערי תורה. הצלחת המוסד היתה כה רבה עד שגם בתוך תוכי היישוב הישן בירושלים הוקם בית מלאכה בהשראתו, ואף בצפת הרחוקה ביקשו להקים מוסד בדוגמתו.

באותה תקופה התאגדו כמה בחורי ישיבה והקימו אגודה סודית, צעירי הישיבות, שפעלה למען תחיית דתית לאומית, החייאת השפה העברית והתיישבות חקלאית. את התמיכה קיבלו מר' דוד ילין, הרוח החיה בתרבות הירושלמית, ממחיי השפה העברית וראש ועד העיר בירושלים. ילין הקפיד על שמירת מצוות והביע כאב על רוח הכפירה שהשתלטה על מוסדות החינוך בארץ.

השפעתו הרוחנית והמעשית של הרב קוק לא הצטמצמה רק לבני הנוער ולגידול הדור הבא. היו לא מעט אישים מפורסמים בתולדות הציונות שהושפעו מאוד מהרב קוק והזדהו עם רעיונותיו. ר' אריה לוי, 'אבי האסירים', התמנה לתפקידו זה בזכות הרב קוק. בעקבות

"תורה ועבודה" - חותמת המושבה פתח תקוה

27.53x18.09	2/3	15	עמוד	עולם קטן	02/12/2022	84050271-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

מסע המושבות של הרב קוק

מפגשו הראשון עם הרב התעוררה נפשו לרחם על כל ברייה, ומאז ראה ברב מורה דרך אישי ולאומי. **אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ** (אז"ר), זקן הסופרים העבריים וסמל רוחני ומוסרי בתנועת העבודה, חזר בתשובה בהשפעת הרב קוק והצטרף לתנועת המזרחי.

החזן העולמי **יוסל'ה רוזנבלט** היה דתי-לאומי וקשור ברוחו לרב קוק. את בנו שלח ללמוד במרכז הרב. מיצירותיו התקבל בכל תפוצות ישראל הלחן של 'שיר המעלות בשבוע ה' את שיבת ציון', פרק תהלים שהיה מועמד להיות **המנון המדינה** בלחן הנ"ל. הרב קוק ותלמידיו הציעו המנון אחר, **'האמונה'**, שנכתב במקורו להמנון תנועת דגל ירושלים, שייסד הרב קוק בימי מלחמת העולם הראשונה, תנועה שנוספו אליה פעילים מרחבי העולם היהודי ואף מהעדה החרדית. ערב השואה הציע **הרב דוד צבי קצבורג** מהונגריה גרסה חרדית להמנון 'התקווה', ששמה **'הוודאי'**.

הלכות צבא ומלחמה

כבר מראשית הדרך הייתה נוכחות ניכרת של שומרי מצוות בתחום הצבאי-ביטחוני של תחיית האומה. חשפנו את קיומו של **ארגון השמירה הראשון** בארץ, שהקימו תלמידי הגר"א, ובראשם הרב ישראל משקלוב. בדור הבא היה זה **אברהם שפירא**, השומר האגדי שהגן על פתח תקווה. הוא היה חדור באמונה יהודית, הקפיד לקחת עימו לפעולות ההגנה זוג תפילין והידר ללבוש ציצית ששזור בה פתיל תכלת.

ר' אלתר לוי, סוכן הביטוח הראשון בארץ ומי שלכאורה ייסד רשת ריגול נגד הטורקים ולמען הבריטים,

שעד היום פרטיה לא לגמרי ידועים, היה בוגר ישיבת עץ חיים. הוא היה ספוג ברוח האמונה העברית וציווה על בנותיו להמשיך בדרכו. כדוגמה לאדם דתי שתרם רבות לביטחון בקרב החלוצים הבאנו את סיפורו של **ר' מאיר הרנבי**, הרב הלא-רשמי של המושבה יבנאל, שהיה אחראי לענייני הביטחון וההגנה על המושבה. "ביתו דמה למאורת שוודים" משום שהיה מלא בכלי נשק שמכר בזול לאיכרים. נוסף על כך היה מראשוני המזרחי בארץ.

כעבור שנים התהפך המצב המדיני. צעירי הארץ התאגדו להילחם בשלטון הבריטי, שהערים קשיים על התפתחות היישוב. מראשי הלוחמים היה **ר' דוד רזיאל**,

בנימין זאב הרצל עצמו לא היה אתאיסט ולא מתבולל, כפי שדאגו לציירו כמה חוקרים חילונים וחרדים, אלא יהודי שורשי בעל זיקה חמה למסורת ישראל, שגדל על ברכי סבו הגבאי ר' שמעון הרצל

בוגר ישיבת מרכז הרב, ממייסדי האצ"ל ומפקדו הנערץ והמשפיע ביותר. הוא חיבר את הספר העברי הראשון על השימוש באקדח. הרעיון הציוני במשפחת רזיאל נבע מאמירת תיקון חצות ומשאיפה להקים את בית המקדש. ידיו ושותפו להקמת האצ"ל היה בחור דתי ששמו **חיים שלום הלוי** (סבו של הרמטכ"ל הרצי הלוי). הוא כתב: "המסורת היא היסוד עליו קמה מדינת ישראל" והביע את כאבו על הרוח האנטי-יהודית הנושבת בחוגים מסוימים. **אברהם (יאיר) שטרן**, מייסדו ומפקדו הראשון של ארגון הלח"י, גדל אומנם במקום רחוק מיהדות, אך חזר בתשובה בהשפעת ידיו רזיאל. ביסודות הלח"י קבע כי בית המקדש השלישי הוא "סמל לגאולה השלמה".

חובבי ציון

רבים מהאישים הציונים הדגולים גדלו בחינוך דתי, ומקצתם אף למדו בישיבות וקיבלו סמיכה. מבית המדרש הם ינקו את הרוח הציונית, את חיבת הארץ ואת התפיסה הלאומית שמכוחה החליטו להקדיש את חייהם למען העם. היו מהם שאף כיהנו ברבנות פרק מסוים בחייהם. כזה הוא **ר' הרמן צבי שפירא**, מייסד קק"ל, שהיה תלמיד חכם ובצעירותו שימש רב וראש ישיבה. בשלב מסוים שינה כיוון רוחני, ועדיין היה "רווי אמונה", כפי שהגדירו אוסישקין, ועד יומו האחרון הקפיד להניח מדי יום שני זוגות תפילין.

הקדשנו כמה טורים לראשי חובבי ציון. **משה ליב ליליינבלום** קרא לחבריו החילונים לשמור שבת, להתפלל במניין ולקיים את המצוות העיקריות, מתוך תפיסה שמדובר בחלק בלתי

84050273-9	02/12/2022	עולם קטן	עמוד 16	3/3	27.18x36.19
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציורו - 80790					

המשך מייסדי הציונות

נפרד מהלאומיות. ר' אברהם גרינברג, יו"ר ועד חובבי ציון, עמד ארבע עשרה שנה בראש התנועה הציונית ברוסיה ותרם רבות להרחבת היישוב היהודי בארץ. ידורו ר' שמואל ברבש, שר האוצר של הציונות ומקורבו של הרצל, היה ירא שמיים ושומר מצוות וממייסדי הישיבה באודסה. פעיל בולט בחוגי חובבי ציון היה שפ"ן הסופר, ר' שמואל שרגא פיינגזון, עורך מהדורת ש"ס וילנה ומי שהדפיס בבית דפוסו יותר ממיליון ספרים.

המבצר הציוני

וילנה הייתה המבצר הראשי של הציונות בכלל ומעוז הציונות הדתית בפרט, ולא במקרה. הגאון מווילנה הוא שחולל מהפכה היסטורית ביחס לארץ ישראל ולסוגיות הלאומיות. רבי שלמה הכהן, בעל 'חשק שלמה', רבה של וילנה, נפגש עם הרצל והוקסם מדמותו. חתנו החב"ד הרב יהודה ליב דון-יחיא עסק בפעילות ציונית חשאית, וחתן אחר, הרב נחום

גרינהויז, הקים עם הרב יצחק יעקב ריינס את תנועת המזרחי ונודע להיות יורשו בהנהגת התנועה, אך נפטר לפניו. הרב חנוך אייגש הי"ד, בעל 'המרחשת', שימש רבה האחרון של וילנה והיה מראשי הפעילים של המזרחי. הוא פעל למען הקמת בתי ספר דתיים-לאומיים בגולה. מאה שנים קודם לכן, זמן קצר אחרי פטירת הגר"א, שימש רבי אבלי פוסוולר ראב"ד וילנה והיה ממייסדי ישיבת וולוז'ין. הוא עודד יציאת אברכים לעבודה והיה מראשי הפועלים למען היישוב היהודי בארץ בכהונתו כאחד מראשי הארגון החשאי 'רוזני וילנה', שפעל למען יישוב הארץ. חשפנו שבנו המאומץ היה סבו של א"ד גורדון מדגניה, אביהם הרוחני-מוסרי של החלוצים בני העלייה השנייה. אופיו ומשנתו של גורדון הושפעו בעיקר מרוחה המיוחד של יהדות וילנה בענייני תורה, השכלה,

בוני המושבה החקלאית בני ברק

מרבית חברי תל חי גדלו בבתים דתיים, ולא במקרה. ששת הגיבורים שנפלו בתל חי בי"א באדר תר"ף גדלו בבית ציוני-דתי

עבודת האדמה ואהבת הארץ.

הסופר יהושע דלר-פלדמן, הידוע בכינויו ר' בנימין, מהדמויות הבולטות של העלייה השנייה, שימש מזכיר חוות כינרת. הוא המציא את הביטוי 'דת העבודה' וגם היה פעיל בולט בתנועת המזרחי וערך את עיתוניה. בהשראתו של הגר"א מווילנה עלו תלמידיו ארצה

וייסדו את היישוב המתחדש בארץ ישראל, המכונה היישוב הישן. בעשרת העולים הראשונים היה גם נער ששמו אריה מרכוס, אשר לימים שימש נאמן העדה האשכנזית ומזכירה. ר' אריה נאמן (כך כונה) פעל כבר בשלהי שנות הת"ק להתיישבות חקלאית בארץ בתיאום עם השר ר' משה מונטיפיורי, אשר נודע בגודל התמסרותו ליישוב הארץ. מונטיפיורי חקק על בגדי משרתיו ועל כל כליו את המילה 'ירושלים' מרוב אהבתו אליה. הוא החזיק ישיבה על חשבונו והקפיד על לימוד דף יומי בגמרא עם תוספות.

הזיקה העמוקה לארץ ישראל והתפיסה הלאומית לחלה גם לדורות הבאים בקרב בני משפחתו של הגר"א. אחד מהם היה הרב נתן מיליקובסקי-נתניהו, בוגר ישיבת וולוז'ין ודרשן ציוני מפורסם, שהוריש לבניו את הרוח הציונית, ולנכדו בנימין נתניהו – את כשרון הגאום.

גם משפחת ריבלין, שבניה עמדו בראש היישוב הישן, גיבוש העדה והיציאה מהחומות, ינקה את רוחה מדמותו ומשנתו של הגר"א, שאר בשרם. הרב משה ריבלין שימש רבה של ירושלים וגיבש את העדה בשעתה הקשה. נכדו ר' יוסף ריבלין, בונה השכונות, עמד בראש בוני ירושלים החדשה וייסד וניהל את הוועד הכללי, השלטון של היישוב באותה תקופה.

כשעלו הביל"ויים

בה בעת עלו לארץ גם חברי ביל"ו, ופעילותם המעשית נחקקה עמוק בסיפור הציוני. ידועה פחות ממנה זיקתם החמה למסורת ישראל, שהתחזקה עם השנים בהשפעת מורם הנערץ הרב יחיאל מיכל פינס, שאף חיבר להם את ההמנון 'חושו אחים חושו'.

הביל"ויים התגוררו בנחלת שבעה בביתו של איש היישוב הישן ר' אריה ליב הורביץ, ממייסדי השכונה, שהיה מעורב גם בניצני הקמת פתח תקווה. מי שתמך בביל"ויים היה זלמן דוד לבונטין, ממייסדי המושבה ראשון לציון ומנהל בנק אנגלו-פלשתינה, על פי בקשתו של הרצל. הוא היה מבוגיה של תל אביב ומראשי הפעילים למען הקמת בית הכנסת הגדול בעיר.

הרב נתן פרידלנד, ממניחי היסודות לתנועה הציונית, הגשים את חלומו ועלה ארצה וחיבר מסמך-חזון על שלבי הקמת מדינת יהודה. מורו ורבו היה הרב יוסף זונדל מסלנט, אבי תנועת המוסר, מורה ההוראה של העדה בירושלים, אוהב הארץ ובניינה. בשנת תרכ"ז התחוללה מגפה נוראה בירושלים, והוא היה אחד מהנספים הרבים. אחר פטירתו התגלה לתלמידו האבל וניחם אותו במילים אלו: "כך ראוי להיות, כי היא אתחלתא דגאולה". ואכן, המגפה דחפה את הירושלמים להתחיל בתהליך ההיסטורי של היציאה מהחומות ולהקים את השכונה הראשונה בסדרה רציפה של שכונות, הלא היא נחלת שבעה.

בניית הארץ

סיפרנו גם על תהליך דומה של יציאה מהחומות בעיר יפו. ר' שמעון דוקח, נכדו של החסיד ר' ישראל ב"ק (מחדש הדפוס העברי בארץ ומייסד ההתיישבות החקלאית במירון), עמד בראש בוני שכונת נווה צדק, השכונה היהודית הראשונה מחוץ ליפו. אחריו בא ר' זרח ברנט ובנה את נווה שלום. מהגרעינים הללו צמחה שכונת אחוזת בית, יסודה של תל אביב, ומייסדה הנשכח הוא ר' עקיבא אריה וייס, שהתכונן באופן מעשי לביאת המשיח והקפיד על קלה כחמורה.

כמו רוקח, וייס וב"ק, עוד פעילים ציונים רבים באו מתוך תוכי עולם החסידות. הרב שמואל שפירא, רב החלוצים, היה נין ונכד לאדמו"רים נודעים. הוא הקים בטורקיה מושבה ששמה מסילה חדשה, ובה עברו והתחנכו קבוצות של חלוצים בדרכם לארץ. בדרך אגב חשפנו לראשונה את חיבורו התורני 'עמודי שש', שקיומו לא היה ידוע עד כה.

האדמו"ר הרב יוסף ורטהיים ייסד את האגודה הארצישראלית ממפלגת החרדים שנים לפני הקמת המזרחי, וכשקמה התנועה הצטרף אליה והיה מראשיה בפולין. גם חסידי רבי נחמן מברסלב, בהשפעת רבם, הצטיינו במיוחד באהבת הארץ והשתדלו לעלות אליה או לתמוך בידי העולים. זקני החסידות, ובהם הרב

אברהם (יאיר) שטרן, מייסדו ומפקדו הראשון של ארגון הלח"י, גדל אומנם במקום רחוק מיהדות, אך חזר בתשובה בהשפעת ידיו רזיאל. ביסודות הלח"י קבע כי בית המקדש השלישי הוא "סמל לגאולה השלמה"

אברהם מטולטשין, אהדו את הציונות. כמה מהחשובים שבהם, כמו הרב שמואל הורביץ, חגגו את יום העצמאות ואמרו בו הלל.

בני ברק, המכונה כיום "עיר התורה והחסידות", נחשבה בעת הקמתה ל"עיר התורה והעבודה". אף אותה הקימה קבוצת חסידים שזכתה לסיוע תנועת המזרחי. רוב המתנחלים הראשונים בבני ברק היו ציונים. המייסד הראשי, ר' יצחק גרשטנקורן, גדל בבית חסידי-ציוני ולמד בישיבתו של הרב ריינס.

גם העיר העברית הראשונה תל אביב לא הייתה קמה אילולי הציונים הדתיים. עובדה לא ידועה היא כי רוב מייסדי אחוזת בית היו דתיים או לכל הפחות מסורתיים. כמעט כולם גדלו בחינוך דתי. אחד מהם היה אבא נאמן, בוגר ישיבות ליטא, שעלה ארצה והצטרף למייסדים. הוא בנה שם את מערכות המים והחשמל הראשונות. נאמן היה שומר מסורת, ואת בניו שלח ללמוד בתחכמוני, בית הספר הדתי-לאומי. סיפרנו גם על הרב ניסים קורקידי, אף הוא ממייסדי אחוזת בית ומראשי הקהילה ביפו.

כמעט כל בני העלייה הראשונה היו יראי שמיים ושומרי מצוות. היו מהם שהשתייכו לארגון החשאי בני משה מייסודו של אחד העם, ועם זאת הקפידו על שמירת המצוות. אחד מהם הוא ר' אהרן אייזנברג, מייסד המושבה רחובות, שאמר: "אצלי הדת והלאומיות מאוגדים בקשר אחד". כמוהו גם ר' יהושע ברזילי, מראשי הציונים בארץ וממנהיגי היישוב החדש. הוא הקפיד על שמירת המצוות ואף נהג לישון לבוש ציצית. במהלך מלחמת העולם הראשונה נסע לגולה בחשאי, "מתוך אקסטזה דתית", כדי לפעול להקמת מדינה עברית, אך טרם סיים את עבודתו חלה ונפטר.

שפת הקודש

ביטויים ומושגים ציונים נולדו מתוך הקודש. למשל, המושג קיבוץ בא ממסורת ישראל, ולראשונה נזכר במשנתם של הרבנים מבשרי הציונות, אבות הציונות הדתית, ובהם הרב צבי הירש קלישר והרב יהודה אלקלעי. במשמעותו המקורית היה קיבוץ כינוי להתיישבות החדשה בארץ שנים רבות קודם להקמת הקיבוץ הראשון.

הרב משה נחמיה כהנוב, ראש ישיבת עץ חיים, בנה לו בית בנחלת שבעה. בתלמידיו היו ר' שמעון רוקח, ר' יוסף ריבלין ור' יואל משה סלומון, והם הושפעו ממנו באהבת הארץ ובחיבת יישובה. הרב כהנוב היה מהראשונים שהקפידו לדבר בעברית. כמוהו היה הרב יעקב זילברשטיין ממאה שערים, שבתום לב עברת את שם משפחתו לבן יהודה עשרים שנה לפני שהגיע ארצה אליעזר בן-יהודה, ופעל ללא לאות להפצת השפה העברית.